

C A P U T I.

De Natura Statuque hominum morali.

I.

Natura inde dicta est, quod nasci aliquid faciat*, & recte definitur, quod sit, principium actuosum entis internum.

* Servius ad Virgil. Georg. II. 49.

II. Quod non est, producere aliquid non potest; igitur est manifestum quamdam ab æterno extitisse naturam.

III. Hæc æterna natura, si fortuita dicatur & contingens, rationem sufficientem in se ipsa non habet, ex quo consequitur, ut non tantum æternæ, sed etiam necessariæ, atque independentis naturæ existentiæ admittenda sit.

IV. Natura necessario & per se existens neque mutari, neque interire potest, adeoque infinita est, ac simplex, una, immensa, interminata, & omnia, quæ eidem inesse possunt, absolute sine ullo gradu simul possidens.

V. Nemo non videt mundum esse ens compositum, ac mutabile; igitur caret proprietatibus primæ omnium naturæ.

VI. Sed nec primæva mundi stamina hanc sibi vindicant dignitatem. Semper enim aliqua indigebant effectrice causa, ut his po-

A

tius,

tius, quam tot aliis possibilibus concursioni-
bus inter se cohærescerent, atque hanc cau-
sam primam totius universi DEUM nomi-
namus.

VII. Id ipsum ab entis infiniti possibilitate,
a pulchritudine & ordine hujus universi, ab
unanimi omnium populorum consensu, &
tandem a summa hujus sententiæ utilitate aliis
demonstrari posse visum est.

VIII. Ex his patet, cur Deus, qui omnia
nasci fecit, *natura naturans*, & mundus, qui
vim sibi a Deo tributam innumeris exserit mo-
dis, *natura naturata* nominetur.

IX. Ob eandem causam vires motrices cu-
jusvis entis existentis *naturæ* vocantur *particu-
lares*, quæ, quum a tota essentia separari ne-
queant nisi cogitatione, ideo etiam *rei essentiæ*
naturæ nomen tributum est.

X. Porro *Naturale* est, quidquid vel ex en-
tis cujusdam notione seu conceptu primo, vel
ex ejus essentia actu existente, vel ex princi-
pio rei cujusdam actuoso proficiscitur: ab it-
que in *absolutum* & *hypotheticum*, *essentiale* & non
essentiale, sive *naturale in specie*.

XI. Quæcunque homini competunt, ea
partim ex notione *animalis*, partim ex notione
rationalis declarari atque intelligi possunt: in
his igitur posita est hominis essentia, atque
natura.

XII. Rursus animalis essentia duas involvit
partes corpus atque animam. Illud ex con-
cep-

ceptu machinæ mechanico - pyrobolico - hydraulicæ sufficienter explicatur.

XIII. Sanum corpus dicitur, si singula ejus membra nativis functionibus suis efficiendis apta sint, secus est morbosum; insunt ergo corporis motibus suæ *Regulæ*, sive *Repræsentationes determinationum rationi conformium*.

XIV. Si plures ad idem præstandum tendunt, concordant, secus discordant; *variorum concordia est PERFECTIO, discordia IMPERFECTIO*; utraque est *essentialis, naturalis, accidentalis, simplex, composita, privativa & positiva*. Inde & de corporis perfectione judicandum.

XV. Quidquid in ente reperitur, vel est cum eo consentiens, vel non est; illud adfert perfectionem, *bonum*, hoc imperfectionem, *malum*; medium igitur inter utrumque statuerre absurdum est.

XVI. Anima generatim est *ens sui rerumque extra se positarum conscium*, & teste experientia, sentit, imaginatur, ac fingit.

XVII. Sensus hisce subjacet *Regulis*, ut si *res externæ non agant in sensuum instrumenta*, nunquam oriri possint *Ideæ seu perceptiones*; ac contra, ut *positæ in organis sensoriiis*, nullo morbo laborantibus, mutationi necessario respondeat *Idea sensualis*.

XVIII. Phantasia ad eum se adtemperat modum, ut præsentibus rerum imaginibus quibuscunque aliæ vel ante simul haustæ, vel iisdem similes integræ aut pro parte, sive in *vigiiliis*, sive in *somniis* recurrere possint.

XIX. Ut adjuvetur imaginatio, oportet ideam reproducendam *clare, recenter*, aut *sæpius* percipere, aliam perceptionem eidem *sociam* adungere, sensationem *contrariam fortem* vitare, denique ad illam non nisi post habitas alterius generis ideas debiliores *reverti*.

XX. Observamus præterea in anima nisum, atque conatum, quo alias perceptiones sensuales reproducere, alias vero abigere molitur; si prius fiat, anima dicitur *appetere*, & si posterius *aversari*; habet igitur appetendi, & averfandi facultatem sensitivam.

XXI. Est autem hæc appetitus regula, ut *simul ac objecta species* cujusquam est, appetat *omne animal*, quod bonum sibi futurum cogitat, *averseturque contraria*.

XXII. Sæpe tamen omne animal citra cogitationem ad aliquid adipiscendum aut propulsandum stimulat. Insunt igitur in illo quædam propensiones seu *stimuli naturales*, & *prima naturæ*, quæ sensum internum, dein cogitationem boni, vel mali, & demum appetitum, vel averfationem progignunt.

XXIII. Bonos esse hosce instinctus nulla dubitatio est, siquidem animantium essentia, ac conservationi congruunt, sed ab inclinationibus adventitiis, quæque ex sensuum externorum perceptionibus oriuntur, probe distinguere debent.

XXIV. Quoties appetitus, vel averfatio sensitiva ita augentur, ut vel unius, vel alterius

rius detur prædominium, anima dicitur subesse affectui seu perturbationi.

XXV. Si vehementiores hujusmodi commotiones fiant in appetendo, affectus sunt *grati*, si in averfando, *ingrati*, illi ad *lætitiã* & *cupiditatem*, hi ad *triftitiã*, & *terrorem* reducuntur.

XXVI. Quando anima in rem aliquam neque propendet, neque ab illa abhorret, dicitur esse *indifferens*; sed si pares aliquid optandi, aut fugiendi rationes videantur, est in *æquilibrio*.

XXXII. Manifestant sæpe animalia habitas perceptiones, imaginationes, appetitus & affectus, & eatenus iis tribuitur *loquela*. Omnes hæ facultates utpote brutis communes vocantur *inferiores*, eas excipiunt facultates hominum propriæ *superiores* adpellatæ.

XXVIII. Præstant nimirum homines brutis, quod non modo res, quæ sub sensu cadunt, sed etiam insensibiles, atque incorporeas sibi repræsentare, & hinc ad illas *attendere*, desuper *reflectere*, & quidnam cum aliis entibus commune habeant, *intelligere* possint.

XXIX. Sed magis adhuc excellit animæ humanæ dignitas, quod notionum universalium similitudines videt, rerum nexum perspicit, atque ideas diversas inter se componit, & harum facultatum, id est *ingenii*, *rationis*, & *judicii* usu rerum inter se repugnantiam seu *falſitatem*, & a repugnantia *vacuitatem*, verbo *veritatem* deprehendit.

XXX. Qui veritatis, aut falsitatis rationem sufficientem reddere potest, is cognitionem certam habet, atque evidentem, qui non potest, ejus cognitio incerta est, & opinio dicitur; cognitionis absentia est ignorantia, & ideæ ab objecto discrepantia, error.

XXXI. Facultas appetendi, & averfandi, si ab intellectu, ratione & judicio determinari potest, voluntas est & noluntas, seu declinatio; velle igitur, aut nolle in eo non concipitur, qui caret usu rationis.

XXXII. Ratio sufficiens volendi aut nolendi dicitur motivum, seu momentum, itaque non nisi boni convenientis, aut disconvenientis mali judicia, volitionis, seu nolitionis sunt momenta.

XXXIII. Errant sæpe homines in judicando, quare bona tantum opinata ad vera mala, mala tantum opinata ad vera bona spectant: igitur etiam motiva sunt vel *genuine*, vel *spuria*.

XXXIV. Bonum minus quod est majoris impedimentum, adfert imperfectionem, & malum minus, quod majus excludit, causa est perfectionis, tunc igitur bonum minus est *comparative malum*, & malum minus *comparative bonum*.

XXXV. Quoniam perfectio est concordia plurium in uno, consequens est, ut posita appetitus sensitivi cum rationali, aut volitionum vel nolitionum ipsarum inter se contrarietate, exsulet perfectio.

XXXVI.

XXXVI. Fiunt in homine plurimæ mutationes, quæ si in illo ipso rationem habent sufficientem, *actiones*, si in alio *perpeffiones* adpellantur. Sunt vero actiones vel in anima, vel in corpore, vel in utroque simul, id est *internæ*, *ext rna*, aut *mixtæ*.

XXXVII. POSSIBILE homini generatim est, quod nullam in eo ponit repugnantiam, ergo physice possibile, quod viribus hominis haud repugnat. Inde patet, quid physice impossibile sit. Cujus contrarium est impossibile, id est *necessarium*, quod vero nec impossibile est nec necessarium, est *contingens*. In specie *subjective contingens* dicitur, quod ita possibile est, ut etiam ejus oppositum respectu virium nostrarum fieri possit.

XXXVIII. Impossibile, & necessarium vel *simpliciter* tale est, vel *hypothetice*, ac cum *adjunctione*, si quid aliud adipisci, aut effugere velimus. Necessitas simplex vel *interior* est, vel *exterior*, seu *coactio physica*; utraque excludit contingentiam, quæ tamen cum necessitate hypothetica perdurat.

XXXIX. PRINCIPIUM est id, quod rationem alterius in se continet, & ita dividitur, ut sit vel *possibilitatis*, vel *existentiæ*, vel *cognitionis*, dein *internum*, *externum*, *efficiens*, & *removens*.

XL. SPONTANEITAS late accepta est facultas entis per principium efficiens internum aliquid agendi sine externa quadam vi, stricte ve-

ro spontaneitas, seu *nudum arbitrium*, est quæ ad actiones *physice* & *subjective contingentes* competit.

XLII. Quoniam fiunt actiones in ipso homine, gaudet hic primum spontaneitate latius sumpta, sed quia in agendo attendere & reflectere, vel utrumque omittere tuto potest, gaudet etiam arbitrio.

XLIII. Quemadmodum ad voluntatem ratio, ita ad rationem attentio requiritur, sed attentionis actus arbitrarii sunt, ergo & voluntatis.

XLIII. Quare nulla in voluntatem cadit interna necessitas, nec coactio physica, sed quæ coacta dicitur voluntas coactionem patitur tantum hypotheticam, & cum adjunctione.

XLIV. Arbitrium, quod rationis ope determinari potest, liberum dicitur, seu LIBERTAS; homo igitur, qui rationis usum habet, libertate est præditus.

XLV. Etsi vero intellectus rebus evidentibus assentiri, voluntas vero generatim in id inclinare, quod videtur bonum, aut fugere, quod videtur malum, debeat; salva tamen est facultas rei certitudinem penitus examinandi, tum de ejus bonitate, aut malitia peculiariter consultandi, & se se interim cohibendi, in quo libertas sita est.

XLVI. Inde fluunt novæ actionum divisiones; aliæ enim sunt *animales*, hominis, aliæ *humanæ*. Illæ iterum in *nude arbitrarias*, &

necessarias, hæ in intellectuales, voluntarias, liberas aut mixtas abeunt. Quare intellectus, voluntas & libertas actionum humanarum sunt principia.

XLVII. Actio, quæ ab ingenti motorum exsuperantia proficiscitur, *uironea est sive lubens, & plane voluntaria, secus est invita; quod si minis extorquetur, invita ob violentiam secundum quid, si ab errante, aut ignaro fuerit suscepta, invita per errorem audit.*

XLVIII. In omni actione libera primo quis se ad agendum determinat, dein actionem exsequitur, quam prætermittere etiam potest, ideo libertas datur *determinationis, executionis, & contradictionis; datur & libera cessatio, seu non factum.*

XLIX. Recensitæ hæctenus humanæ dotes inutiles forent sine aliorum auxilio, quare indita est cuique socialitatis appetitio, quam summopere adjuvat facultas *Sermonis, seu cogitata sua sonis articulatis aliisve signis clare, & distincte manifestandi.*

L. Ex dictis apparet tripliciter considerari hominis naturam; I. ut est notio animalis rationalis, II. ut essentia ejusdem existens, III. ut est vis corporis ac animæ, quæ mutationum rationem continet. Atque hæ acceptiones etiam τω naturali applicandæ sunt.

LI. Improperie vero naturæ vocabulum pro ingenio, indole, consuetudine, temperamento, generatione, & nativitate usurpatur; hæc enim omnia

nia nos ad aliquid faciendum proclives reddunt.

LII. Verum hæ proclivitates non ita comparatæ sunt, ut homini libertatem auferant. Potest enim principiis obstare, melius expendere agendi momenta & inclinationes malas in bonas commutare.

LIII. Ad id attendere neglexerunt non pauci, qui propriam hominis naturam, quæ in ratione posita est, cum propensionibus contractis confundere, & falso ex fundamento, quæ homini naturalia sint, deducere non dubitarunt.

LIV. STATUS est *complexus determinationum, quæ de re quadam ut existentes enuntiarî possunt*; & primo in *naturalem*, & *præternaturalem*, seu *adventitium* abit; dein *naturalis* est *absolutus*, vel *hypotheticus*, tum *essentialis*, & non *essentialis*, seu *naturalis in specie*; uterque vero vel *internus*, vel *externus*. Et inde quid & quotuplex sit corporis, animæ & hominis status, colligendum.

LV. Præterea determinaciones, quæ non pendent a libertate, statum *physicum*, quæ vero ad actiones liberas, seu MORES referuntur, statum *moralem* constituunt. * Hic iterum *consideratur* vel ut *antecedens* est actiones, vel *consequens*, tum *antecedens*, vel ut *perfectus* in homine rationis compote, vel *imperfectus*. ** in infante aut demente. &c.

CA-

* Cicer. de Fas. init.

** Vid. Exercitation. meam de Nat. statuque hominum morali.